

KICHIK VA O'RTA BIZNES UCHUN MOLİYAVIY QO'LLAB QUVVATLASH MEXANIZMLARI VA USULLARI

Iuldasheva Barno Kuchkarovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti "Bank moliya kafedrası" o'qituvchisi

Email: iuldashevabarno79@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining asosiy turlari, ularning amaliyotdagi o'rni hamda O'zbekistondagi mavjud tajriba tahlil qilinadi. Shuningdek, bu sohada mavjud muammolar va takomillashtirish yo'nalishlariga ham e'tibor qaratiladi.

Tayanch so'zlar: Kichik va o'rta biznes, mikrokredit, mikroqarz, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, imtiyozli kreditlar, subsidiya, grantlar, kafillik mexanizmi, soliq imtiyozlari, kechiktirilgan to'lovlar, moliyaviy institutlar.

KIRISH

Hozirgi davrda iqtisodiyotning barqaror o'sishi va ijtimoiy farovonlikning ta'minlanishida kichik va o'rta biznes muhim o'rin tutmoqda. Ular yangi ish o'rinlarini yaratish, buning natijasida bandlik muammosini hal qilishda, innovatsiyalarni joriy etish, ichki bozorni to'ldirish hamda eksport salohiyatini oshirishda beqiyos rol o'ynaydi. Shu bois, ko'plab davlatlar, jumladan O'zbekiston ham kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida tanlagan. Kichik va o'rta biznes mamlakatimiz iqtisodiyoti barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etganligi sababli bu sohani rivojlantirish hamda qo'llab-quvvatlashga katta e'tibor berib kelinmoqda.

Xalqaro moliya tashkilotlarining tahlillariga ko'ra so'ngi yillarda rivojlangan mamlakatlar ishlab chiqarishda kichik biznesning ulushi ancha yuqori ko'rsatkichlarga o'sgan, Ko'pgina davlatlarda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi bandligini ta'minlash, aholining ijtimoiy ahvolini yaxshilash, ishlab chiqarishga yangi texnologiya va innovatsiyalarni joriy qilish, davlat budjetini soliqlar bilan to'ldirishda kichik biznesdan dastak sifatida foydalanmoqda.

Kichik va o'rta biznes subyektlari ko'pincha moliyaviy resurslarning yetishmasligi, kreditga kirish imkoniyatining cheklangani, garov ta'minotining yo'qligi kabi muammolarga duch keladi. Shu sababli, davlat tomonidan ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash, kredit, subsidiya, grantlar, kafilliklar va soliq imtiyozlari kabi turli mexanizmlar orqali amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda ham kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga katta e'tibor berilib, ayniqsa, kreditlash orqali ular faoliyatini moliyaviy tomondan qo'llab-quvvatlash davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab olinib, bu sohada katta ustivorlik berilmoqda. Bu borada kichik va o'rta biznesni bank tomonidan kreditlash hajmini oshirish, kreditlash shartlarini soddalashtirish, berilayotgan kreditning davlat tomonidan belgilangan miqdoriga garov ta'minoti talab etilmasligi, ularga bank xizmatlaridan foydalanishda qo'shimcha imtiyoz va qulayliklar yaratish bo'yicha bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilib kelinmoqda.

Kichik biznes va o'rta biznesni rivojlantirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tomonidan har yili bir qator farmonlar va qarorlar qabul qilinib kelinmoqda. Ushbu farmon va qarorlar kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash va bir qancha imtiyozlar berish mexanizmlarini samarali joriy etishni o'z ichiga olgan.

Joriy yil 19 martda davlat rahbarligida bo'lib o'tgan videoselektorda Prezidentimiz ushbu sohaga oid yangi tashabbuslarni ilgari surdi. Bu yil kichik va o'rta biznesga 120 trillion so'm resurs berilishi haqida, shuningdek aholini tadbirkorlikka jalb qilish uchun 22 trillion so'mlik imtiyozli resurs ajratilishi, shundan 2,5 trillion so'm yoshlarga, yana shunchasi ayollar tadbirkorligi loyihalari uchun yo'naltirilishi haqida ta'kidlab o'tdi. Bundan tashqari ayol tadbirkorlarimizga kredit stavkasi boshqalarga nisbatan 2 foiz arzon beriladi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev Nukus ishbilarmonlari bilan ochiq muloqot chog'ida banklar va mikromoliya tashkilotlarining tadbirkorlarini qo'llab-quvvatlashdagi ishtirokini kuchaytirish zarurligini ta'kidladi. Shu munosabat bilan biznes uchun mikrokreditlarning maksimal miqdori 100 mln so'mdan 300 mln so'mgacha oshirildi. Shu bilan birga, 100 mln so'mgacha bo'lgan mikrokreditlar uchun garov talab qilinmaydi. Bugungi kunga qadar 100 mln so'mgacha bo'lgan mikrokreditlar tadbirkorlarning atigi 9% ehtiyojlarinigina qondirgan. Endilikda yilda yiriklashib, kichik yoki o'rta korxonaga aylangan tadbirkorlarga shuni 150 million so'mi garovsiz berilishi, xuddi shunday, oilaviy tadbirkorlik bo'yicha ham 50 million so'mgacha garovsiz kredit berilishi ta'kidlab o'tildi.

Mazkur maqolada kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining asosiy turlari, ularning amaliyotdagi o'rni hamda O'zbekistondagi mavjud tajriba tahlil qilinadi. Shuningdek, bu sohadagi mavjud muammolar va takomillashtirish yo'nalishlariga ham e'tibor qaratiladi.

TADQIQOT MATERIALLARI

Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyotning ajralmas bo'lagi sifatida kichik va o'rta biznes sektorining roli tobora ortib bormoqda. Bu soha nafaqat yangi ish o'rinlarini yaratish, balki mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirish, eksport salohiyatini kengaytirish va ichki bozorda raqobatni kuchaytirish nuqtayi nazaridan ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, dunyoning ko'plab mamlakatlari singari, O'zbekistonda ham kichik va o'rta biznesni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylangan.

Kichik va o'rta biznes subyektlariga o'z faoliyatini boshlash yoki kengaytirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni olishda yordam beradigan turli moliyaviy vositalar va mexanizmlarning yig'indisi bu aynan ushbu sohani moliyaviy qo'llab-quvvatlashdir.

Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tadbirkorlarning moliyaviy resurslarga bo'lgan ehtiyojini qondirish, ularning faoliyatini kengaytirish va barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning kichik va o'rta biznesni rivojlantirishga qaratilgan farmon va qarorlari mamlakatimiz iqtisodiyotida juda katta o'zgarishlar bo'lmoqda. Xususan kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan quyidagi mexanizmlar joriy etilgan:

1. "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident farmoni. Ushbu farmonda kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan yangi mexanizmlarni yaratish, shuningdek, kichik va o'rta biznesni moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun imtiyozli kreditlar va grantlar ajratilishini o'z ichiga oladi. Shuningdek, farmonda kichik va o'rta biznesni rivojlantirish uchun qo'shimcha moliyaviy resurslar taqdim etilishi va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kuchaytirilishi inobatga olingan. Bundan tashqari, Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi aksiyadorlik jamiyati shaklida qayta tashkil qilinishi belgilab berilib, kompaniya tomonidan 2024-yil 1-martdan boshlab tadbirkorlik subyektlariga quyidagi qo'llab-quvvatlash choralari taqdim etilishi belgilab berildi:

- o'rta tadbirkorlik subyektlarining ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatish loyihalariga loyiha qiymatining 15 foizi, biroq ustav kapitalining 20 foizi yoki 3 milliard so'mdan ortiq bo'lmagan miqdorda tashabbuskorning ustav kapitaliga ko'chmas mulk obyektlari, asbob-uskunalar va boshqa ko'rinishdagi aktivlar shaklida ulush kiritishi;
- kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlarining loyihalariga tijorat banklari, mikromoliya va lizing tashkilotlari tomonidan milliy va xorijiy valyutada ajratiladigan kredit, lizing, bank kafolati va akkreditivlarga umumiy qiymati 5 milliard so'mdan oshmagan miqdorda kafillik taqdim etishi;
- 2024 — 2026-yillarda kichik tadbirkorlik subyektlariga Markaziy bank asosiy stavkasidan 4 foizlik punkt yuqori va asosiy stavkaning 1,75 baravaridan oshmagan stavkada milliy valyutada 5 milliard so'mgacha ajratiladigan kreditlar bo'yicha asosiy stavkaning 40 foizigacha miqdorda uch yildan ortiq bo'lmagan muddatga kompensatsiya taqdim etishi.

2. “Aholini kichik va oʻrta biznesga keng jalb qilishning qoʻshimcha chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi Prezident qarori. Ushbu qarorda kichik va oʻrta biznesni moliyaviy qoʻllab-quvvatlash, jumladan aholida tadbirkorlik koʻnikmalarini shakllantirish, ularning biznes tashabbuslarini moliyalashtirish va loyihalarini amalga oshirishga koʻmaklashish boʻyicha yaxlit tizim joriy etish maqsadida aholi va tadbirkorlik subyektlarini oʻqitish orqali ularning biznes tashabbuslarini moliyaviy va konsultativ qoʻllab-quvvatlash tizimini yoʻlga qoʻyish va “oilaviy tadbirkor — mikrobiznes — kichik biznes — oʻrta biznes” zanjiri asosida ularning faoliyatini kengaytirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish belgilab qoʻyildi.

Shuningdek, qaror davlat dasturlari doirasida kichik va oʻrta biznes loyihalarini “Biznesni rivojlantirish banki” ATB, “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” AJ va boshqa hamkor tijorat banklaridan iborat yaxlit moliyaviy tizim asosida qoʻllab-quvvatlashni oʻz ichiga oladi. Bunda 2024 — 2026-yillar uchun “Biznesni rivojlantirish banki” ATB boʻyicha kichik tadbirkorlik subyektlariga ajratiladigan kreditlar qoldigʻini 1,7 baravarga oshirish orqali kredit portfelidagi ulushini 28 foizdan 43 foizga yetkazish hamda kichik biznes loyihalarini moliyalashtirish uchun xalqaro moliya institutlari va xorijiy hukumat moliya tashkilotlaridan jami 800 million AQSh dollarigacha miqdorda resurslar jalb qilish belgilab qoʻyildi.

“Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” AJ boʻyicha esa 2024 — 2026-yillar uchun kichik va oʻrta tadbirkorlik subyektlariga koʻrsatiladigan moliyaviy xizmatlar hajmini 8 trillion soʻmdan 14 trillion soʻmga yetkazish, 150 ta oʻrta biznes korxonasiga ulush kiritish va xizmatlar ipotekasi asosida 300 ta loyihani tadbirkorlik subyektlariga sotish va oʻrta tadbirkorlik subyektlari sonini 2,5 baravarga oshirish belgilab berildi.

Tadbirkorlikka oʻqitish, kichik va oʻrta biznes loyihalarini moliyalashtirish hamda biznes jarayonlarining barcha bosqichlarida doimiy hamrohlik qilish “Kichik biznesga koʻmaklashish markazi” masʼuliyati cheklangan jamiyati, “Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi” aksiyadorlik jamiyati, shuningdek, vakolatli organlar va tijorat banklarining tadbirkorlik yoʻnalishidagi elektron platformalarida amalga oshiriladi.

Endi kichik va oʻrta biznesni moliyaviy qoʻllab-quvvatlashning asosiy turlarini koʻrib chiqamiz.

1. Kichik va oʻrta biznesni imtiyozli kreditlar orqali moliyaviy qoʻllab-quvvatlash. Bunda moliyalash davlat tomonidan ajratiladigan yoki tijorat banklari orqali beriladigan past foizli va kechiktirilgan toʻlovli kreditlar orqali amalga oshiriladi. Masalan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining “Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish dasturlari doirasida aholining biznes tashabbuslarini moliyalashtirishni takomillashtirishga doir qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi qaroriga asosan 2024-yildan boshlab Oʻzbekistonda 100 mln soʻmgacha boʻlgan mikrokreditlar garovsiz taqdim etilishi belgilangan.

2. Subsidiya va grantlar,

- Tadbirkorlik faoliyatini boshlovchi yoki innovatsion loyiha ishlab chiqayotgan subyektlarga beriladi.

-Yoshlar va ayollar uchun maxsus davlat grant dasturlari mavjud.

Subsidiyalar tadbirkorning olgan kreditining foiz toʻlovlarining bir qismini davlat qoplaydi. Elektr energiyasi, suv, gaz va boshqa xarajatlarga sarflanadigan mablagʻlar qisman subsidiyalanadi. Shuningdek, ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlam, yoshlar va ayollar uchun ajratiladi.

Grantlar qaytarilmaydigan moliyaviy yordam boʻlib, innovatsion loyihalar, startaplar, ekologik toza texnologiyalar yoki eksport salohiyatiga ega kichik biznes subyektlariga beriladi. Asosan, davlat, xalqaro tashkilotlar yoki nodavlat fondlar tomonidan ajratiladi.

3. Kafillik mexanizmlari. Bu mexanizm orqali garov taʼminoti boʻlmagan hollarda, davlat kafilliklari orqali kredit olish imkoniyati yaratiladi. Yaʼni, tadbirkor yetarli garov taʼminotiga ega boʻlmaganda, davlat yoki maxsus jamgʻarma tomonidan kreditga kafillik beriladi. Bu borada “Tadbirkorlik faoliyatini qoʻllab-quvvatlash jamgʻarmasi” faoliyat yuritadi.

Shuningdek, bu mexanizm banklar ishonchini oshiradi va kredit olish imkoniyatini kengaytiradi.

4. Soliq imtiyozlari va kechiktirilgan toʻlovlar. Soliq imtiyozi deganda soliq toʻlovchilar uchun davlat tomonidan belgilangan qulaylik va imtiyozlar tushuniladi. Bu imtiyozlar kichik

biznesning o'sishiga va rivojlanishiga yordam berishga qaratilgan bo'lib, soliq yukini yengillashtirish, soliqlarni kamaytirish yoki butunlay ozod qilish kabi shakllarda namoyon bo'ladi. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi kichik biznes uchun bir qancha soliq imtiyozlarini taqdim etmoqda.

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga ko'ra, ba'zi bir toifadagi kichik biznes sub'yektlari davlat tomonidan belgilangan shartlarga javob bersa, foyda solig'idan ozod qilinadi. Bu, ayniqsa, yangi tashkil etilgan kichik korxonalar uchun muhimdir, chunki ular o'z faoliyatini yo'lga qo'yish va daromad olish jarayonida soliq yukidan yengillatiladi. Shu orqali davlat kichik tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashni ko'zlaydi.

Yangi tashkil etilgan kichik bizneslar uchun ilk yillarda soliq yukini yengillashtirish maqsadida soliq kodeksida maxsus yengilliklar berilgan. Ushbu yengilliklar orqali yangi tadbirkorlar uchun faoliyatini boshlash jarayonida soliq to'lovlarini kamaytirish yoki to'lashdan vaqtincha ozod qilish imkoniyati taqdim etiladi.

So'nggi yillarda olib borilayotgan islohotlar tufayli O'zbekistonda kichik biznes subyektlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ortib bormoqda. Misol uchun, 2023-yilda kichik biznes subyektlarining YIMdagi ulushi 55% dan oshdi. Shu bilan birga, kredit olishdagi byurokratik to'siqlar, moliyaviy savodxonlikning yetishmasligi, garov ta'minotiga oid muammolar hamon dolzarb hisoblanadi.

XULOSA

Kichik va o'rta biznesning iqtisodiy rivojlanishdagi roli tobora kuchayib borayotgan bir davrda ularni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlash — nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki ijtimoiy farovonlikning ham kafolati hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari mamlakat iqtisodiy barqarorligi va raqobatbardoshligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat tomonidan yaratilayotgan qulay sharoitlar, kreditlar, subsidiyalar, grantlar, soliq imtiyozlari, kafolatlar hamda investitsiya va lizing vositalari tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy resurslarga kirishini kengaytirib, ularning faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu mexanizmlarning samarali ishlashi kichik va o'rta biznesning innovatsion salohiyatini kuchaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va hududlar iqtisodiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini soddalashtirish, shaffoflikni oshirish va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini kuchaytirish muhim vazifa bo'lib qolmoqda. Natijada, davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida yo'lga qo'yilgan kompleks moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralari kichik va o'rta biznesning barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Biroq, bu sohadagi mexanizmlarni yanada takomillashtirish, xususan, ularni qulay va tezkor qilish — eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kichik va o'rta biznesning iqtisodiyotdagi o'rnini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 19.03.2025 yildagi PF-50.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Tadbirkorlikni rivojlantirish agentligi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi to'g'risida"gi Nizomi, 17.02.2021 yil.
3. X.M.Rustamova, Milliy iqtisodiyotda kichik va o'rta biznesni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari, 2025 yil.
4. A.Varisov, O'zbekiston-da kichik va o'rta biznesga ichki investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari, 2025 yil.
5. Bayzakova D.F. Small business as the Main Driver of Economic Development. International journal on economics, finance and sustainable development. Vol. 5 No. 4 April 2023. Indoneziya
6. Bayzakova D.F. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish masalalari. Educational Research in Universal Sciences ISSN: 2181-3515 VOLUME 2 | SPECIAL ISSUE 3 | 2023.